

Torben Arboe:

Opfandt Aakjær selv dialektord?

– forsvar mod en sejlivet myte

Af og til kan man se eller høre den påstand fremført, at Jeppe Aakjær da vist selv har fundet på en del af de påfaldende ord, han bruger i sin digtning. Fx i sangen *Alle mine længsler de smyger sig om dig*, som mange måske har stiftet bekendtskab med via højskolesangbogen, og hvor omkvædet i 2. og 4. linje lyder: “diddeli, om dig! duddeli, om dig!” hhv. “diddelu og diddeli – om dig!”¹ Man kan godt forstå de korsangere, der – uanset hvor charmerende Oluf Rings melodi kan være – ikke har fundet det særlig spændende at gentage disse linjer gang efter gang, når sangen skulle indøves! De specielle ord her er rent lydmalende “ord”, som Aakjær har dannet til at anslå stemningen; men det er netop personlige “ord”, som han har fundet passende i sammenhængen, og som næppe nogen seriøst vil anse for at stamme fra dialekterne. Tilsvarende “ord” findes i enkelte andre af Aakjærs digte, mest udpræget vist i sangen *Anna var i Anders kær*, hvor det i omkvædet er udbygget til hele lydmalende sekvenser: “Dyre du og dig!/ Dingeli-og-lej,/ dikkedu-og dikkedu,/ og dingelu-og-lej!”. Men det bruges netop kun i enkelte digte, fx kun i ét mere i *Rugens Sange* (1906), hvor digtet om Anna og Anders findes under titlen *Ved Rugskjellet*, og hvor også *Jeg bærer med Smil min Byrde* og *Jens Vejmand* optræder.

Mistanken om hjemmelavede dialektord går tilbage til et venskabeligt drillende hyldestdigt til Aakjærs 60-års fødselsdag af forfatteren Viggo Barfoed, trykt under mærket ‘Ærbødigst’, med overskriften *I Forbifarten* og vignet af Jensenius i B.T. d. 10. september 1926.

¹ Det gælder strofe 2-4, i første og sidste strofe derimod “til mig” hhv. “med mig” i 4. linje.

I FORBIFARTEN

Naar Jeppe Aakjær fylder treds,
saa skjærer Maanen veltilfreds,
mens Gøgen pilrer med sit Kuk
og Hønen dulrer med sit Kluk.
Det sorler over Sallingland
og dumrer hult i Fjordens Vand,
paa Marken pojer Drengen lidt,
da stenter Dug paa Vibefedt,
det skrumler paa den bare Taa
og hwerrer stygt ved Karup Aa.
Det klunker midt i Maaneskin,
det gjalmer ud og skjulmer ind,
da virmer ømt det gamle Hors,
da kraaner Skjæg paa dugget Pors,
da skrusler Hanen paa sit Hjald,
da hwilrer Koen i sin Stald,
og Faaret gjepper i sin Eng,
og Pigen rimmer i sin Seng.
Tak, Jeppe Aakjær-Sivensnak,
vi hvister dig en særlig Tak,

fordi du duget har vort Bord
med mærkelige Udsagnsord,
som dels sprang frem fra Bondens Sjæl,
og som du dels har lavet selv.

Ærbødigst

Måske er digtet skrevet som en slags modvægt til al den festivitas, det officielle Danmark havde arrangeret for Aakjær på dagen: fakkeltog gennem København, modtagelse på rådhuset, hyldesttaler, i Politiken to helsider dels med hyldestdigte af bl.a. Thøger Larsen og Johan Skjoldborg, dels velvalgte ord fra andre digter- og forfatterkolleger, fx Tom Kristensen, Sophus Claussen, Georg Brandes. "Byen staar i Aakjærs Tegn", hed det allerede d. 9/9 i Politiken, og både Politiken og Berlingske Tidende bragte fyldige referater af begivenhederne, fx *Hovedstaden hylder Hedens Digter* over 5 spalter på Politikens forside d. 11/9, tilsvarende på forsiden af både Berlingske Morgen og eftermiddagsudgaven: *En smuk og værdig Fest i aftes for Jeppe Aakjær*. Man optrykte nogle af talerne, bl.a. professor Vilhelm Andersens som kronik i Berlingske Tidende, og bragte desuden kronikker om Aakjær som digter, forfatter og agitator, fx af forfatteren Jørgen Bukdahl i Politiken.

Men lad os nu se nærmere på Barfoeds digt. I de sidste linjer rettes en betinget tak til Aakjær – “fordi du duget har vor Bord/ med mærkelige Udsagnsord,/ som dels sprang frem af Bondens Sjæl,/ og som du dels har lavet selv!”. Det ses, at det *kun er udsagnsordene*, Barfoed udtaler sig om; men “mistanken” er undertiden blevet generaliseret til at gælde Aakjærs dialektord i almindelighed. I det følgende vil jeg se nærmere på de udsagnsord (verber), Barfoed drillende tilskriver Aakjær: findes de i jysk på Aakjærs egn? Er de evt. medtaget i Ordbog over det Danske Sprog (ODS)? Har de den betydning, der antydes i digtet? Har Aakjær brugt dem på denne måde eller anderledes? En sådan undersøgelse er vist ikke tidligere gennemført; men Jysk Ordbogs omfattende ordkartotek giver den bedst mulige basis for at gøre det. Jeg tager digtet under behandling linje for linje.

Digtet demonstrerer – i bedste romantiske tradition –, hvordan selv naturen hylder skjalden Aakjær på hans 60-årsdag. Dette sker i en række korte billeder (hver på én linje) af handlinger og begivenheder, som hos læseren skal genkalde Aakjærs egne naturbeskrivelser (i digte som *Karup Aa* og *Der dukker af Disen min fædrene Jord*, begge fra samlingen *Fri Felt*, 1905). Det hele udfoldes ved hjælp af spektakulære udsagnsord (verber), som antydes hentet fra Aakjærs eget poetiske jyske ordforråd.

1 Naar Jeppe Aakjær fylder treds,

2 ... saa skjarer Maanen veltilfreds

Det påfaldende ord er her verbet *skjare*, der betyder ‘skinne’, ‘give et skær’ mv., idet det er afledt af substantivet *skær* (= lysskær). I Jysk Ordbog vil vi oprette verbet som en selvstændig artikel, ²*skære*, idet det har en helt anden etymologi end det velkendte ¹*skære* i betydningen ‘skære med kniv’. Vedr. ²*skære* har vi kun ca. 60 kartotekssedler; men det er tilstrækkeligt til, at ordet kan fastslås som velkendt i en større del af Midt- og Nordjylland, herunder på Aakjærs fødeegn (Fly sogn i Fjends herred, syd for Skive). Se kort 1. Ordet bruges også om solen hhv. stjernerne, fx i det sydlige Thy: “æ Stjanner *skjared*” = stjernerne ‘skærede’, dvs. lyste; desuden om fx nordlys og ildskær: “Nuerlywsen ... *skjahret* voldsomt” (Jysk Ugeblad (1906) s. 109, fra Midtøstjylland), hhv.: “Det *skjarede* kraftigt på nordøsthimlen ... fra en ildebrand et sted ikke så langt væk” (Knud Erik Pedersen: *Puslinglandet*. (1977)

s. 168, fra Himmerland). Aakjær bruger det mange steder og citeres (ved siden af bl.a. Achton Friis) i ODS i artiklen *skjare*, hvor ordet betegnes som en jysk form af *sk(j)ære*. Formen med æ-vokal behandles i ODS under V. *skære*; vi har enkelte eksempler på den i Jysk Ordbog, hvor vi har valgt at behandle både den og formerne med a-vokal samlet i én artikel, ²*skære*.

I denne linje anfører Barfoed altså et velkendt dialektord og bruger det på samme, rigtige måde som Aakjær.

3 ... mens Gøgen pilrer med sit Kuk

Den umiddelbare kommentar er, at dét gør gøgen i hvert fald ikke. For det første fordi gøgen ikke kukker så sent som i september (Aakjærs fødselsdag), men i juni og måske begyndelsen af juli; det kan illustreres med en talemåde om, at gøgen tier, når den ser den første høstak. For det andet fordi *pilre* betyder: 1) småløbe, småtrave, eller 2) (små-)sysle med et arbejde; i Jysk Ordbogs materiale bruges ingen af disse betydninger i forbindelse med fugle. I Fjends (Aakjærs egn) og videre i Midtvestjylland har ordet også en betydning 3: småregne, regne stille; men heller ikke dette har jo noget med fugle at gøre. Linjens indhold eller påstand står dermed ikke til at redde, i hvert fald ikke som jysk. Aakjær har da heller ikke brugt *pilre* på denne måde, men kun om småregn, fx: “æ Regn den *pilrer*,/ og æ Vildgjæs *hwilrer*”, i digtet *Jenn’ hjemm’* (= Alene hjemme), *Fri Felt* s. 68-70, hvor der i note oversættes: *pilrer* = smaaafalder, *hwilrer* = larmer (vedr. sidstnævnte ord: se linje 16 ndf.). I ODS anføres yderligere et par betydninger af *pilre*; men heller ikke de kan passe ind i linjens sammenhæng.

Kort 1. *skjare/skære* = skinne. Med stjerne markeres Aakjærs fødesogn Fly i Fjends herred, syd for Skive.

4 ... og Hønen dulrer med sit Kluk

For verbet her, *dulre*, foreligger en artikel i Jysk Ordbog; som betydning 1 anføres: ‘gå langsomt med små usikre skridt (især om

børn og gamle), trippe, traske', desuden, at ordet kan bruges om heste, med betydningen 'løbe i luntetrav', og tilsvarende vedr. vogne: 'køre langsomt'. Denne betydning er spredt afhjemlet i Nord- og Midtjylland, og i de allerfleste tilfælde bruges ordet som nævnt om mennesker og heste; men der er enkelte eksempler i materialet på, at det også bruges om fjerkræ: i Vendsyssel (K.J. Lyngby) om gæs, på Herningegnen (H.P. Hansen) om ænder og ællinger. Så i denne linje anfører Barfoed ordet, som det muligvis kunne bruges på Aakjærs egn. Aakjær bruger det dog ikke om høns, men mest om børn og en enkelt gang om stude for ploven. I ODS anføres en lignende definition som i Jysk Ordbog vedr. 'gå trippende, især om børn'; der gives ikke eksempler på en brug som her i linje 4.

5 ... Det sorler over Sallingland

Barfoed rammer med *sorler* en ordform kun Aakjær har brugt, og endda vist kun et par steder, første gang i *Rugens Sange*, digtet *Jens Fisker*, strofe 5: "... mens Fisken slog op i den *sorlende* Aa" (s. 103). I ODS refereres dette sted under verbet *surle*, der betegnes som dialektalt og anføres som brugt 'om strømmende vand' med betydningen: 'frembringe en sagte brusende eller rislende lyd; mumle, risle'. Det stemmer fint med Aakjærs brug af ordet; som eksempler citerer ODS to kilder med u-formen *surle*, den ældste fra 1778. I et andet værk, *Fjandboer* (1901), anvender Aakjær det tilsvarende substantiv med u-vokal, også om en å: den 'forsvandt med *Surl* og Sang' bag gårdens længer (s. 4). Samme form anføres af Marie Bregendahl, der som Aakjær er fra Fly sogn, et par steder i romanen *Sødalsfolkene* (1935), her dog med en betydningsnuance: byen var den dag "som en bølgende, boblende Sø af sladdrende, sluddrende *Surl*" (bd. 1, s. 153 i 1948-udgaven). Sandsynligvis er der hermed tale om en ordgruppe snævert afgrænset til Fjends-området, men altså ikke om, at Aakjær har fundet på verbet *sorle*, og næppe heller om, at "det kan *sorle* over hele Salling² på én gang", som linje 5 påstår. Barfoed bruger ordet lidt "skævt" i denne linje.

2 At digtet her nævner 'Sallingland' og ikke Fjends, skyldes, at Aakjær de foregående 20 år har boet på gården Jenle i Salling (nord for Skive) og derfor i offentligheden forbindes med Salling frem for med barndoms- og tildels ungdomsegnen i Fjends herred (syd for Skive).

Kort 2. *dumre* = drøne. Vandret skravering: tæt afhjemlet, skrå skravering: spredt afhjemlet.

6 ... og dumrer hult i Fjordens Vand

Her er ingen tvivl om verbets betydning og danske herkomst: *dumre* anføres i ODS med betydning 1 = dundre; især jysk, bemærkes det. I Jysk Ordbog tilføjes under *dumre 1*: buldre, drøne, bl.a. vedrørende torden og hul, drønende lyd fra oprørt hav hørt på afstand. Der anføres nordjyske udbredelsesområder, og det fremgår, at betydningen er velkendt i det nordlige Fjends (Aakjærs barndomsegn), men mærkeligt nok ikke så tæt på dette som Salling! I Hardsyssel vest for Fjends kendes ordet mere sporadisk. For god ordens skyld gengiver vi det tilhørende udbredelseskort her, se kort 2. Ordet bruges dog normalt kun om havet: *ø 'haw' 'dom'rær* (= havet drøner hult) hedder det i Thy og tilsvarende i Hardsyssel, men

ikke i konstruktionen 'det dumrer i ...'. Igen altså en "skæv" brug af det pågældende verbum.

7 ... paa Marken pojer Drengen lidt

Verbet *poje* er i betydningen 'gå med slæbende skridt, vade, sjokke' velkendt især i Midtjylland, desuden i den sydlige del af Nordjylland og nordlige del af Syddjylland, ses det ud fra besvarelsenerne af Jysk Ordbogs spørgeliste Z 10 (fra 1959). Ordet bruges bl.a. om børn, der går i for store sko, og om at gå besværligt i sne, dårligt føre mv. Aakjær oversætter det med 'trippe', fx vedr. linjen: "Der gik mi' Foræller (= mine forældre) og pojed", om gang i sandjord (*Muld og Malm*, s. 143). Altså benytter Barfoed ordet i en rigtig betydning; men tilføjelsen 'lidt' virker mærkelig: den skyldes antagelig rimhensyn (jf. *Vibefedt* i næste linje). I ODS har man givet ordet opslagsformen *pøje*, men bemærker straks: 'ofte skrevet *poje*'; ordet betegnes som dialektalt.

8 ... da stenter Dug paa Vibefedt

Her betyder *stente* 'stænke', et verbum, der både i Jysk Ordbog og ODS placeres under opslagsformen *stinte*, i ODS betegnes det som dialektalt, 'navnlig jysk'. Ud over 'stænke, sprøjte' har ordet især den beslægtede betydning 'springe i alle retninger' (om småpartikler) og betydningen 'styrte, falde omkuld'. En foreløbig gennemgang af kartotekssedlerne i Jysk Ordbog viser, at betydningen 'stænke' er velkendt i Midtjylland og størstedelen af Nordjylland (uden for Vendsyssel og Hanherred), desuden mere spredt i Sydjylland. Aakjær bruger bl.a. ordet om Goliats fråde: den "*stent* laant hen" (= sprøjtede langt hen), da han overfusede David forud for duellen (*Af gammel Jehannes hans Bivelskistaarri* (1911) s. 44). Om dug bruger Aakjær som bekendt i stedet et andet dialektord, nemlig *dynker*, fx i sidste linje af *Jeg bærer med Smil min Byrde*: "Mit Hjærte skjælver af Glæde, / blot Duggen dynker et Straa" (*Rugens Sange*, s. 94). En sang, Barfoed kunne forventes at kende; i stedet bliver resultatet her igen en lidt "skæv" brug af verbet, idet *stente* ikke i materialet ses brugt om dug.

At det lige er planten vibefedt, der nævnes i forbindelse med *stente*, skyldes nok dels metriske hensyn (rim og rytme), dels at ordet har en lidt speciel, rustik klang. Planten ses ikke umiddelbart nævnt hos Aakjær, men findes sikkert også i Fjends herred; i hvert fald kender vi ordet fra Flys nabosogn Vroue.

9 ... det skrumler paa den bare Taa

De fleste læsere vil nok straks se komikken her, idet *skrumle* også i rigsdansk betyder 'skramle, rumle, larme' (jf. *Nudansk Ordbog*: 'frembringe rumlende lyd'), hvilket jo ikke passer med "den bare Taa".

10 ... og hwerrer stygt ved Karup Aa

Her er det virkelig vanskeligt at identificere, hvilket verbum der egentlig skulle være tale om. Der er to oplagte muligheder for en opslagsform: *hverve* (som udtales uden det sidste -v) samt *hvirre*. Den første er i Jysk Ordbog fordelt på to opslagsformer: ¹*hverve*, der har grundbetydningen 'vende, dreje' og adskillige underbetydninger, ²*hverve* = skaffe, erhverve. Som det ses, passer disse betydninger

ikke ind i linjen. For *hvirre* har vi måttet regne med hele tre verber (²*hvirre*, ³*hvirre* og ⁴*hvirre*), da deres hovedbetydninger er uforenelige i én artikel: a) = kigge, se (rundt), b) = ryste (om person), c) = suse, hvisle gennem luften. Hvis verbet i linje 10 skal være *hvirre*, må der være tale om betydning c, altså ⁴*hvirre*. Denne er dog kun afhjemlet fra en enkelt kilde (Tang Kristensen), hvis oplysning ikke kan placeres geografisk præcist. Til gengæld har Jysk Ordbog et substantiv med samme opslagsform og tilsvarende betydning: 'vindstød, hvirvelvind', kendt også på Aakjærs egn (jf. ¹*hvirre*). Her kan *hwerrerr* hente sin betydning: 'det suser, blæser stygt ved Karup å' kan være en læsning. Der synes ikke at være andre, lignende verber, som passer ind i sammenhængen (*virre*, *værge* giver ikke bedre resultat); men måske er ordet blot ment som rent lydmalende lige som *skrumler* ovenfor. I ODS, hvor de nævnte verber genfindes som *hverre*, *II. hverve* og *II. virre*, ses heller ikke betydninger, der belyser forbindelsen *hwerrerr stygt* i linje 10.

11 ... Det klunker midt i Maaneskin

Igen har vi at gøre med et kun sparsomt afhjemlet verbum: *klunke* må her betyde 'klukke' og være anvendt om vandløb; en betydning, vi har enkelte eksempler på fra Hardsyssel, Fjends og det vestlige Himmerland. Aakjær benytter det et par steder, fx i digtet *Karup Aa*, strofe 2: "Hult Aaen *klunker* ved Midnatstide, / naar Maanen skjarer i Pytter smaa" (*Fri Felt*, s. 19), hvor Aakjær oversætter det ved 'klukker dybt' (s. 22; her oversættes også *skjarer* til 'skinner', jf. linje 2 ovenfor). ODS har betydningen med under *II. klunke* 3, især fra bogsprog og dialekt, vedr. 'dumpe (klukkende) naturlyde' (som rindende el. skvulpende vand). Her er Barfoeds brug af linjens verbum altså helt OK. Det er den til gengæld slet ikke ved verberne i næste linje.

12 ... det gjalmer ud og skjulmer ind

De to verber findes simpelt hen ikke; hverken ODS eller Jysk Ordbog har disse former. Begge ordbøger har derimod 2 verber med opslagsformen *galme*, altså uden *-j-*; i JO betyder ¹*galme* 'storme, så det tuder' og findes sporadisk i dele af Nordjylland inkl. Salling, mens

²*galme* betyder ‘blæse varmt og trykkende, især forud for dårligt vejr’; det er almindeligt i det vestlige Hardsyssel og findes også længere mod øst, sporadisk bl.a. i Salling. ODS har *I. galme*, der betegnes som dialektalt og har betydningen ‘blæse stærkt’, desuden *II. galme* = ‘larne, huje’; til disse verber svarer substantiverne *I. Galm* = ‘stærkt vindstød’ og *II. Galm* = ‘stærk støj, råben og skrigen’ mv. For *I. Galm* anføres sideformer med -j-, *Gjalm*, *Gjelm*, så hvis der skulle eksistere et verbum *gjalme*, ville det mest sandsynligt knytte sig hertil, dvs. være en sideform til *I. galme* og altså have betydningen ‘blæse stærkt’. Men det ville vanskeligt kunne bruges i forbindelsen *gjalme ud*, så måske har Barfoed blot selv dannet et verbum (ud fra *gjalde?*), der lyder dialektalt.

Denne formodning forstærkes af den følgende form, *skjulmer*. Her foreligger der ikke en lignende form uden -j-, *skulme* (eller *skolme*) i ODS, og JO har ganske vist et verbum *skulme* (med udtale uden -j-, *skøl·m*) afhjemlet fra Nordjylland, men med betydningen ‘blive dunkelt for nogens øjne’. Dette kan jo ikke passes ind i forbindelsen *skjulme ind*, så igen må man konstatere, at Barfoed selv har konstrueret et verbum (ud fra *skjule?*) med dialektal klang.

13 ... da virmer ømt det gamle Hors

Den umiddelbare kommentar er her (parallelt med linje 3 ovenfor), at dét gør horset (dvs. hesten) i hvert fald ikke: en hest kan ikke *virme*, idet *virme* betyder ‘vringle’ eller ‘vimse’ og bruges om smådyr som mus, rotter mv., ikke om store dyr som heste og kreaturer. Af verbets betydning følger videre, at hesten ikke kan “virme ømt”. Aakjær bruger ordet i digtet *Karup Aa*, hvor det i strofe 2 hedder: “Væsler *virme* om Broens Piller”, verbet altså anvendt i den rigtige betydning (*Fri Felt*, s. 19). Igen er Barfoeds hensigt måske først og fremmest lydmaleri: han kender ikke ordets betydning, men det lyder godt sammen med *ømt*.

14 ... da kraaner Skjæg paa dugget Pors

Også her vil man umiddelbart være skeptisk overfor linjens indhold eller påstand: pors har ikke ‘skæg’, idet planten beskrives som “en lille, indtil meterhøj, stærkt forgrenet busk med glatte, rødbrune

grene”, jf. *Danmarks Vilde Planter* (1958) s. 149 (illustration: tavle 50b). Det nærmeste, man kommer skæg, er blomsterraklerne; men det kan måske være dem, der hentydes til på en særegen måde. Desuden bruges verbet *kråne* normalt kun om mennesker og dyr, idet ordet betyder ‘gå med hovedet højt’ (fx om hest), ‘knejse’, ‘gå rank’ (om person), overført også: ‘være vigtig’. Men det bruges en sjælden gang om planter, fx på Aakjærs fødeegn, i nabosognet Vroue: “roerne *kråner* efter regnen”, der oversættes til “strutter af velvære”, dvs. bladene har rejst sig igen, efter at det har regnet. Noget lignende kan man måske med lidt god vilje forestille sig gælde for blomsterraklerne eller deres enkeltdele pga. duggen. Hos Aakjær findes mange eksempler på både normale og overførte anvendelser af ordet, fx: “det klæder jer *lidt* *aa kraan*” = kun lidt (dvs. dårligt) at knejse, være vigtige (*Hjærtegræs og Ærenpris* (1921) s. 87). I ODS anføres dette verbum under *krane* med tilføjelsen: “eller (især jysk): *kraane*”, med citater fra Aakjær og Thøger Larsen.

15 ... da skrusler Hanen paa sit Hjald

I jysk er det normalt smådyr som mus, rotter mv., der siges at *skrusle* fx i korn, halm; ordet bruges om ‘raslende småstøj, puslen’, ofte om lidt fjern, ikke-identificerbar støj. Det er især afhjemlet fra Nordjylland (undtagen Vendsyssel) og det nordlige Midtjylland inkl. Fjends. Man hørte noget “komme *skruslende* ude i heden”, hedder det fra Himmerland; tilsvarende hos Aakjær høres noget, “der tøvende *skrusler* bag Enebærbusk”: det viser sig at være en grævling (*Fri Felt* s. 50). Ordet ses i materialet ikke brugt om en hane; der er jo heller ikke rigtig noget at *skrusle* i på et hjald³, dvs. (en af) de stænger eller pinde, hønsene sidder på om natten. ODS betegner verbet som især dialektalt; som betydning angives: ‘gå, glide skrabende, slæbende el. klirrende hen over en flade’ og i forlængelse heraf ‘knirke, rasle, pusle’. Heller ikke dette passer rigtig med anvendelsen her; så igen er Barfoeds hensigt måske blot lydmaleri uden videre overvejelser om ordets præcise betydning.

3 Medmindre *hjald* bruges i betydningen ‘stænge’ (med hø, halm); denne betydning har ordet faktisk i Fjends mv., hvor hønsenes siddepinde i stedet hedder *rå-n* (= rane), jf. min artikel *Hjald, slyde, rande* i *Ord & Sag* 2006 s. 18, 24f. Dog var Barfoed formentlig ikke bekendt med denne jyske betydning af *hjald*.

16 ... da hwilrer Koen i sin Stald

Med verbet *hwilre* har digtet ramt et særlig godt “Aakjær-ord” derved, at det ikke blot bruges af Aakjær flere steder, det er desuden et ord, der først og fremmest hører hjemme på Aakjærs egn: Fjends, Salling og det nordøstlige Hardsyssel fremgår det af Jysk Ordbog, jf. det udbredelseskort fra Jysk Ordbog, som jeg her gengiver i kort 3. Ordet betyder ‘tale, råbe, synge med skinger stemme’, hedder det i ordbogsartiklen; det bruges også stedvis om høj kvidren af fugle og om lyden af vildgæs. Aakjær har det i begge betydninger: gammelmor *hwilrede* en skarp bemærkning efter en mand (*Arbejdets Glæde*. (1914) s. 33), ved siden af “æ vildgjæs *hwilrer*” i

Kort 3. Udbredelsen af *hwilre*.

digtet *Jenn' hjemm'* (*Fri Felt* s. 69), som antydtes i omtalen af linje 3 ovenfor. Imidlertid er der ikke eksempler på, at ordet bruges om kreaturer, selv om en sådan brug ikke ville være helt utænkelig; igen anvender Barfoed det aktuelle ord lidt “skævt”. I ODS anføres kun betydningen vedr. personer: ‘råbe, skringe skingrende; hvine’ (mv.), og ordet karakteriseres som ‘dialektalt (jysk)’.

17 ... og Faaret gjepper i sin Eng

Som i linje 5 med *sorle* fokuseres her på et verbum, der ved første øjekast kun findes hos Aakjær, nemlig “Horsgummen *gjepper* mellem Mosens Flæg”, i sidste strofe af det episke digt *Jakob og hans Sønner* (*Rugens Sange* s. 142; ‘hors(e)gumme’ = bekkasin). Men i Nordvest- og Midtvestjylland findes et lignende verbum, *jeppe*, der har betydningen ‘pippe’ mv.; det udtales oftest *jæ”p* (med vestjysk stød), men også *je”p*, fx i Flys nabosogn Vroue; det bruges om kyllinger, gæslinger og småfugle, men også om kalkuner (Mors). Det er nærliggende at antage, at Aakjær i sin “dialektale retskrivning” her er kommet til at indføre en hyperkorrektion ved at tilføje et *g* foran den lydlige forms indledende

j-. Baggrunden kan måske være udtaleformer som *jemmel/gjammel* (= gennem), *ijen/igjen* (= igen), sådan som Åge Fjalland (1930) foreslår (s. 24). I hvert fald oplyser Aakjær omkring 1920, at han med *gjepp*e betegner horegummens “smaa Klynk” under opstigningen i dens flugt. ODS har ikke ordet; Jysk Ordbog vil nævne det under verbet *jeppe*. Men Barfoed har formentlig kun kendt ordet fra *Rugens Sange* og anvender det dermed bevidst lidt “skævt”, når han bruger det om et får.

18 ... og Pigen rimmer i sin Seng

Også her kunne mange datidige læsere antagelig straks se komikken (jf. linje 9 ovf.): de ville vide, at *rimme* betyder ‘vrinske sagte, (små-) vrinske’ eller i hvert fald, at ordet bruges om heste, og at det derfor var en morsomhed at bruge det om mennesker. Hvis man også vidste, at det vedrørte hestens ‘kaldende lyd’, som det formuleres i ordbøger (bl.a. ODS *II. rimme*), blev linjen jo endnu morsommere. Men Aakjær er måske selv lidt ude om det, idet han også bruger ordet om personer: “Jørgen *rimmede* som et gammelt Øg” (*Vadmelsfolk* (1900) s. 35), hvilket Barfoed kan have vidst. ODS betegner ordet som især dialektalt; i jysk er det tæt afhjemlet især i Nordjylland, mere spredt i Midt- og Sydjylland.

19 ... Tak, Jeppe Aakjær-Sivensnak

Med tilnavnet *Sivensnak* spiller Barfoed formentlig på en udtaleform *sivensak* af det ord, der anføres som *Sibensak* i ODS: det betyder ‘pakkenelliker’, ‘habengut’ (og stammer egentlig fra tysk *Siebensachen*); her bruges det nok for at antyde, at Aakjær leverer lidt for megen snik-snak. Muligvis er der også en hentydning til Aakjærs digt *Pæ’ Sivensak* (*Muld og Malm* s. 127f.) om en selvhøjtidelig mand, som andre har til bedste.

20 ... vi hwister dig en særlig Tak

Her betyder verbet helt regulært ‘kaste (til)’; det forekommer spredt i Nord- og Midtjylland, mere sporadisk i Syd- og Sønderjylland. I ODS betegnes det som især dialektalt.

Konklusion

Der er hermed ikke flere dialektale verber i hyldestdigtet. Sammenfattende kan siges, at det kun er ganske få verber, Barfoed bruger i den korrekte, dialektale betydning: *skjare*, *dumre*, *klunke* og *hviste* (i linjerne 2, 6, 11 og 20). Desuden bruges nogle i en nærliggende, men ikke i Jysk Ordbogs materiale forekommende betydning eller kontekst: *dulre*, *poje* og *stente* (i linje 4, 7 og 8), mens *kråne* og *skrusle* (i linje 14 og 15) er tvivlsomme i forbindelse med det anførte subjekt. To ord er selvopfundne: *gjalme* og *skjulme* (begge i linje 12). De øvrige otte er ganske vist dialektale, men i digtet brugt på en "skæv" måde, som ikke giver nogen egentlig mening: *pilre*, *sorle*, *skrumle*, *hwerre*, *virme*, *hvilre*, *gjepppe* og *rimme* (i linjerne 2, 3, 9, 10, 13, 16, 17 og 18). Især disse tjener snarest som lydmalende ord, der sættes ind og ligesom tilsammen tiltager sig en betydning i digtet; måske kan man sige, at digtet danner sit eget lille betydningsunivers via lydligt klangspil, delvis løsrevet fra ordenes faktiske betydninger, som Barfoed ikke i alle tilfælde kender.

Digtet har i hvert fald på ingen måde ført bevis for sidste linjes påstand om, at Aakjær selv skulle have lavet nogle af sine dialektale udsagnsord: Aakjær har anvendt ordene fra sin hjemegns dialekt på den måde, de nu engang anvendes i dialekten. Også de ved første øjekast mistænkelige *sorle* og *gjepppe* (i linje 5 og 17), viste sig at kunne føres tilbage til tilsvarende ord i dialekten i Fjends mv.

Thi kendes for ret:

Aakjær bør hermed være frikendt for den 80 år gamle "anklage". Skønt mistanken blev fremsat under overskriften *I Forbifarten*, blev den nærmest en myte gennem de mange år. Det viser sig i stedet at være "anklageren" selv, der opfinder (udsagns)ord – eller vrider deres betydning – , så de passer til lejligheden!

Det var formentlig bevidstheden om denne risiko for ikke at blive forstået umiddelbart, der fik Aakjær til at skrive så relativt lidt på gennemført dialekt og i stedet i almindelighed bringe dialektale ord og udtaleformer strøet ind i rigsmålstekster, jf. Jørgen Andersen (1991) om Aakjærs brug af *dialektfarve*. Selv om Aakjær slår til lyd for, at de folkelige forfattere i begyndelsen af 1900-tallet bringer flere markante

jyske ord ind i det rigsdanske sprog og dermed lader “Jydsken udvide Højdanskens Rammer” (citeret hos Andersen s. 16), så er det jo en vanskelig sag at overføre et ord fra en dialekt til rigssproget. Det kræver, at nye brugere skal forstå ordets (hoved)betydning og kende de situationer, ordet (kan) bruges i, og hvis disse brugere i forvejen har et næsten tilsvarende dækkende ord, vil de antagelig blot fortsætte med at bruge det. Jo flere dialektale ord Aakjær brugte i teksterne, des større ville risikoen være for at blive misforstået eller blive lagt til side som for besværlig at læse, og Aakjær ønskede naturligvis at nå ud til det størst mulige publikum.

Litteratur

- Andersen, Jørgen (1991): Men tho hwa ... – Jeppe Aakjærs brug af dialektfarve.
– i: *Ord & Sag*. 11. Århus: Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning.
6-16.
- Fjalland, Åge (1930): *Jysken hos Jeppe Aakjær*. Upubliceret specialeafhandling, Københavns Universitet. (Peter Skautrup Centret ms. 108).
- Aakjær, Jeppe (1905): *Fri Felt*. København og Kristiania: Gyldendal.
- ds. (1906): *Rugens Sange*. København og Kristiania: Gyldendal (her citeret efter 2. oplag, 1908).
- ds. (1909): *Muld og Malm*. København og Kristiania: Gyldendal.